

اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید

تألیف : محمد بن منور ... ابی سعید میهنی

به اهتمام: دکتر ذبیح الله صفا . انتشارات امیر کبیر، ۱۳۵۴، ۴۰۵ ص.

معرفی : دکتر اسماعیل حاکمی

صوفیه در ترویج شعر و ادب فارسی نقش عمده‌ای داشته‌اند. آثار آنان هم درس اخلاق و زندگی است و هم مثل اعلای فصاحت و بلاغت.

یکی از کتابهای مهم صوفیه (اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید) است که از جمله آثار شیوای فارسی به شمار می‌رود. محمد بن منور که از نوادگان شیخ ابوسعید ابی‌الخیر است، اسرار- التوحید را دربارهٔ احوال و اخبار واقوال و کرامات جد خویش ابوسعید گردآورده و به ابوالفتح غیاث‌الدین محمد بن سام پادشاه غوری (در گذشته به سال ۵۹۹ هجری) تقدیم داشته است.

ابوسعید در شهر کوچک میهنه در سال ۳۵۷ هجری به جهان آمده و در همان شهر به سال ۴۴۰ در گذشته است. وی بعد از اتمام تحصیلات همهٔ عمر را در طریقهٔ تصوف گذرانده و در حلقهٔ مریدان ابوالفضل سرخسی عارف مشهور درآمده است.

در اواخر عمر در نیشابور مجلس وعظ ترتیب داده بود و گروهی بسیار بر وی گردآمده بودند. از گفتار و کردار ابوسعید پیداست که پیرو روش خاص بایزید بسطامی بوده است.

مؤلف آنچه را که تا آن زمان از شیوخ و پیران و نیز مریدان شیخ ابوسعید و خویشان خود دربارهٔ شیخ جمع‌آوری کرده بود به هم پیوست و کتاب خود را از مجموعهٔ آن اطلاعات تألیف کرد و این کتاب مکمل کتاب دیگری شد که پیش از حملهٔ غزان به دست جمال‌الدین ابوروح لطف‌الله بن ... ابوسعید بن ابوالخیر پسر عم مؤلف اسرار- التوحید تألیف گردیده بود.

تاریخ تألیف کتاب اسرار التوحید مسلماً بعد از حملهٔ غزان - یعنی بعد از سال ۵۴۸ هجری است. امارات و قرائنی در دست است که ثابت می‌کند تألیف این کتاب در

حدود سال ۵۷۰ هجری و بنابر محاسبه ژوکوفسکی خاورشناس روسی بین سالهای ۵۵۳ و ۵۹۹ بوده است.

این کتاب را یکبار ژوکوفسکی به سال ۱۸۹۹ میلادی در لنین گراد طبع کرد و بعداً در سال ۱۳۱۳ شمسی شادروان احمد بهمنیار استاد فقید دانشگاه آنرا با حذف نسخه بدلها و تصحیحات قیاسی در تهران به زیور طبع در آورد و آخرین طبع آن بوسیله دکتر ذبیح الله صفا از روی نسخه کتابخانه سلیم آغا استانبول و با مقابله با طبع ژوکوفسکی صورت گرفت.

اسرارالتوحید از جمله شاهکارهای بی نظیر نثر فارسی است. روانی انشاء و استحکام عبارات و رعایت کلیه موارد فصاحت و بلاغت در این کتاب به حد اعلائی خود رسیده است و با آنکه این کتاب در اواخر قرن ششم یعنی در دوره استیلای سبک مصنوع نگارش یافته به هیچ روی اثری از آثار تصنع - جز در مقدمه آن - به چشم نمی خورد. سرگذشتها و وقایع چنان بامهارت حکایت شده است که گیرندگی خاص آنها خواننده را همه جا مجذوب نگاه می دارد.

اسرارالتوحید بر سه باب تقسیم شده است: باب اول: در ابتدای حالت شیخ. باب دوم: در وسط حالت، و باب سوم: در انتهای حالت او^۳.

در خلال مطالب این کتاب اشعاری نیز از شیخ ابوسعید ابوالخیر - جد بزرگ مؤلف - آمده است که البته پاره ای از رباعیات شیخ در تذکره ها به نام شاعران دیگر نیز ثبت شده است. نمونه ای از رباعیات اوست:

در دیده به جای خواب آیت مرا ^۱ ز حال جان علوم ^۲ زیرا که به دیدنت شتابت مرا
گویند بخواب تا به خوابش بینی ^۳ ای بی خبران چه جای خوابت مرا^۴

در ذیل یکی از حکایات کتاب - که نمونه ای از نثر شیرین و شیوای فارسی است - نقل می گردد:

«آورده اند که روزی شیخ - قدس الله روحه لعزیز - در نیشابور برنشته می رفت. به در کلیسایی رسید، اتفاق را روز یکشنبه بود و ترسایان جمله در کلیسا جمع شده بودند. جمله با شیخ گفتند: ای شیخ می باید که ایشانرا ببینیم، شیخ پای از رکاب بگردانید. چون شیخ در رفت ترسایان پیش شیخ آمدند و خدمت کردند و همه به حرمت شیخ بایستادند و حالتها برفت. مقربان باشیخ بودند، یکی گفت: ای شیخ دستوری هست تا آیتی بخوانند؟ شیخ گفت: روا باشد. مقربان آیتی خواندند، ایشانرا وقت خوش گشت و بگریستند، شیخ برخاست و بیرون آمد. یکی گفت: اگر شیخ اشارت کردی همه زناها باز کردند، شیخ گفت: ما ایشانرا زنا برنسته بودیم تا باز گشاییم.»^۵